

8. Kryzhko, V. V. та Pavliutenkov, E. M., 2000. *Osnovy menedzhmenta v obrazovanuu: teoriya, praktyka y psykholohiya uspishnoho upravleniya*. Zaporozhe: Prosvita, 182 s.
9. *Nova ukrainska shkola: kontseptualni zasady reformuvannia serednoi shkoly*. [online] / uporiad. Hrynevych, L., Elkin, O. Ta Kalashnikova, S. [tain.] zah. red. Hryshchenko. Moskva; Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Available at: <[http://mon.gov.ua/ %D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf](http://mon.gov.ua/%D0%9D%D0%BE%D0%B2%D0%B8%D0%BD%D0%B8%202016/12/05/konczepczya.pdf)>.
10. Danylenko, L.I. та Karamushka, L.M. (red.), 2003. *Osvitnii menedzhment*. Navch. Posibnyk. Kyiv: Shkilnyisvit, 400 s.
11. Pikel'naja, V. S., 1990. *Teoreticheskie osnovy upravlenija: shkolovedcheskij aspekt*. Moskva: Vysshaja shk., 175 s.
12. Popova, O. V., 2001. *Stanovlennia i rozvytok innovatsiiny khpedahohichnykhidei v Ukraini v XX stolitti*. Kharkiv: OVS, 256 s.

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28-163-175>

УДК[37:069]:(477.8)-043.86

Філіпчук Наталія Олександрівна,

кандидат педагогічних наук, старший науковий співробітник,
докторант Інституту педагогічної освіти й освіти дорослих
імені Івана Зязюна НАПН України
Київ, Україна.

ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1023-923X>

natalia.filipchuk2610@gmail.com

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ЗАСТОСУВАННЯ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В ДОШКІЛЬНІЙ ОСВІТІ

Анотація. На основі вивчення наукової літератури проаналізовано зарубіжний досвід реалізації культурної парадигми в освіті і виявлено, що політикою розвинених європейських країн, зокрема Румунії, Польщі, Угорщини, Швеції та ін., особливе значення надається саме культурі й мистецтву. У зв'язку з цим для більш ефективного формування в учнів ключових компетенцій актуалізовано системне входження музейної культури в загальний європейський освітній простір, а в змісті навчальних програм максимально враховано напрацювання музейної педагогіки. До основних чинників, що визначають ефективність впровадження музейної педагогіки в освітнє середовище, віднесено: вік, а також рівень освіти і, навіть, місце проживання відвідувачів, глибокі знання з психології дітей раннього віку та дорослих, поінформованість щодо ситуацій соціокультурного середовища, вміння педагога застосовувати адекватні технологічні й методичні інструменти й засоби, реалізація концепцій виховного характеру обґрунтовується важливим складником для удосконалення взаємодії в культурно-освітньому просторі. Обґрунтовано теоретичні аспекти музейної педагогіки в контексті її застосування в дошкільній освіті, оскільки прогнозувати власне майбутнє людина може тільки на основі глибокого пізнання історії, духовної й матеріальної культурної спадщини свого Народу й Людства. Вивчено та науково обґрунтовано теоретичні аспекти застосування музейної педагогіки в дошкільній освіті, аргументовано системне входження музейної культури й музейної педагогіки в загальний європейський освітній простір для

більш ефективного формування в учнів ключових компетенцій, розкрито особливості активного впровадження в зміст дошкільної освіти культурних цінностей, удосконалення шкільної мистецької освіти як механізму реалізації культурної парадигми в освіті.

Ключові слова: музейна педагогіка дошкільна освіта; музейна культура; музейний педагог; музей.

1. ВСТУП / INTRODUCTION

Постановка проблеми. У сучасному, дедалі більш суперечливому, агресивному світі, із притаманними йому наростаючими тенденціями загроз і викликів, уже недостатнім є прийняття політичних і технологічних рішень щодо забезпечення суспільства сталого розвитку. У зв'язку з прийняттям ЄС стратегічної «Зеленої угоди» (2019) актуалізовано морально-етичні норми життєдіяльності людей. Поступово утверджується універсальний принцип етичної відповідальності «за все живе». Закономірності набуває процес входження культури в зміст та філософію освіти, оскільки, очевидно, саме через культуру й освіту вирішуватимуться проблеми прогресу і виживання людства. У цьому контексті посилюється значущість музейних установ як унікальних середовищ, завдання яких полягає не лише в збиранні, вивченні, зберіганні, догляді за фондосховищами, фондівим майном, але, передусім, у «передачі» музейної культури суспільству. Культура стає тим ефективним засобом, із допомогою якого зберігається і зміцнюється ідентичність, міжнаціональний діалог, порозуміння між державами й народами. Відтак суспільний розвиток, виховання молодого покоління, розглядається саме в контексті активного впровадження в зміст освіти культурних цінностей, удосконалення шкільної мистецької освіти. Оновлюються завдання освітньої галузі, якими передбачено вже не лише розширення спектру компетентностей молоді з метою їхнього творчого розвитку, а й виховання самоповаги та повагу до «іншого» в середовищі європейської і світової спільноти. Усе це зумовлює необхідність активізувати взаємодію освітніх і культурних закладів, більш настійливо впроваджувати принципи культуровідповідності в дитсадках, школах, зокрема, і через музейну педагогіку.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання щодо суті музейної педагогіки та особливостей використання її здобутків в освіті досліджуються з початку ХХІ століття. Зокрема, концептуальні положення про музеєзнавчу, історико-краєзнавчу, літературно-краєзнавчу, пам'ятко-охоронну діяльність обґрунтовано в наукових працях Н. Ганнусенко, О. Кушпетюка, О. Січкарука, М. Степаненка, В. Шевченка, М. Юхневича. Про особливості реалізації виховного потенціалу музеїв йдеться в публікаціях М. Вовк, О. Дудар, Ю. Ключка, М. Нагорського, І. Пантелійчука та ін. Теоретико-методичні аспекти функціонування музеїв окреслено в наукових розвідках Л. Гайди, І. Лаксія, Ю. Омельченко, Н. Макарова та ін. Досвід української й зарубіжної практики щодо організації музейної справи проаналізовано в працях В. Крамар, Р. Маньковської, К. Смаглій, А. Хеленюк, Н. Філіпчук та ін. Можливі напрями й аспекти співпраці закладів освіти й музейних установ у контексті розв'язання проблем педагогічної взаємодії в музеї позиційовано в дослідженнях Л. Базиль, Т. Белофастової, Т. Галкіної, О. Караманова, І. Медведєвої, О. Семенов, Б. Столярова, С. Троянської та ін.

2. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ / AIM AND TASKS

Мета статті полягає в розкритті й обґрунтуванні теоретичних аспектів застосування музейної педагогіки в дошкільній освіті, оскільки прогнозувати власне майбутнє людина може тільки на основі глибинного пізнання історії, духовної й матеріальної культурної спадщини свого Народу й Людства.

3. МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH METHODOLOGY

Теоретико-методичне дослідження з проблеми уточнення сутнісних характеристик музейної педагогіки та особливостей її застосування в дошкільній освіті здійснювалося на основі використання теоретичних методів дослідницького пошуку, а саме: теоретичний аналіз, узагальнення нормативно-правових документів у галузі освіти, наукових джерел – для з'ясування стану розробленості проблеми; аналіз, компаративного аналізу навчальних планів, програм, освітніх практик закладів освіти України та зарубіжжя – для визначення стану та перспектив досліджуваної проблеми; аналіз і синтез досвіду роботи музейних педагогів – виявлення здобутків і недоліків у становленні музейної педагогіки як інноваційної галузі й, зокрема, визначення вимог і закономірностей, що уможливають ефективне застосування потенціалу музейної культури в процесі виховання особистості, історико-педагогічних аналіз наукових праць – для науково аргументування авторських припущень; логіко-структурний аналіз наукових теорій і узагальнення інтерпретаційних варіантів розуміння проблеми вченими – для систематизування теоретичних положень із проблеми дослідження.

Наукова новизна дослідження полягає у вивченні та науковому обґрунтуванні теоретичних аспектів застосування музейної педагогіки в дошкільній освіті, аргументуванні системного входження музейної культури й музейної педагогіки в загальний європейський освітній простір для більш ефективного формування в учнів ключових компетенцій, розкритті особливостей активного впровадження в зміст дошкільної освіти культурних цінностей, удосконалення шкільної мистецької освіти як механізму реалізації культурної парадигми в освіті.

4. РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ / RESEARCH FINDINGS

Політикою розвинених європейських країн особливе значення надається саме культурі й мистецтву. Зокрема, Європейським Парламентом мистецьку освіту визнано обов'язковою складовою для здобувачів усіх рівнів освіти. З 2006 р. було затверджено «Рекомендації щодо основних компетентностей для навчання впродовж життя», з-поміж яких – «обізнаність та самовираження у сфері культури» [10]. У 2008 р. в «Білій книзі з міжкультурного діалогу» Ради Європи підкреслено значущість потенціалу культурно-освітніх установ (музеїв, пам'ятників, архітектурних пам'яток тощо) [1]. Отже, для більш ефективного формування в учнів ключових компетенцій актуалізовано системне входження музейної культури в загальний європейський освітній простір, а в змісті навчальних програм враховано напрацювання музейної педагогіки.

Початкова школа Румунії, наприклад, передбачає, що розвиток художньої освіти молодших школярів через музику, образотворче мистецтво, мотиваційні заходи розвитку талантів, знаходиться в безперервній взаємодії з музейною культурою. Стимулюючим чинником для цього (активна взаємодія школи й музею) є також навчальні програми факультативних курсів із румунської мови, національної культури,

цивілізації та масове використання інформаційних і комунікаційних технологій у сучасному навчальному процесі. У європейських освітніх системах велику увагу приділено балансу реальної й гуманної (гуманітарної) освіти, надаючи можливість активно впроваджувати в її зміст мистецькі дисципліни, музейну культуру.

У Польщі значне місце відведено питанню інтегрованого вивчення мистецьких дисциплін (з 2001 р.). У 1–3 класах проводять інтегровані уроки музики й польської мови, фольклору, танцю, природознавства (пісні певної пори року) тощо. Програмою основної школи передбачено викладання інтегрованого курсу «Мистецтво», а змістом гімназійної освіти – засвоєння польської культури впродовж трьох років.

Ґрунтовним є вивчення мистецьких предметів в Угорщині, зокрема на опанування музичних, хореографічних, театральних, образотворчих, кінематографічних дисциплін у початковій школі навчальним планом відведено 16 % від загального змісту освіти, у старшій більше 10 %. Прикметно, що «Історія музики» є обов'язковим навчальним предметом вивчення старших класів. Надзвичайно популярним напрямом художньої культури на всіх рівнях шкільної освіти є хоровий спів.

Інтегроване навчання в початковій школі Швеції переходить у середню школу, де предмет «Мистецтво» вивчається не менше 3–4 годин. Безперечно, що структурно, змістовно й кількісно все згадане вище не означає оптимальності зазначених підходів. Адже постійно відбуваються зміни парадигм, уподобань, нові часи народжують нові вимоги, виклики й потреби. Проте, очевидним, є те, що не можна ігнорувати духовну й матеріальну народну культуру, позаяк помисли й дії людини (згідно із принципами християнської етики) мусять набути не тільки стану богодійства, боголюдської творчості, але й культуродійства.

Культура стає дедалі більш затребуваною як цивілізаційна цінність для освіти. У вузькому розумінні вона є ключовим елементом європейських еталонних рамок основних компетенцій, які необхідні громадянам для особистої самореалізації, суспільного життя, соціальної єдності. У широкому, глобальному контексті культура необхідна людству для виживання, взаємодії, прогресу. Причому важливо, що гуманізація Світу і власного «Я» мусить спиратися як на глибинні загальнолюдські вартості, так і на цінності національних культур, оскільки навіть в умовах глобалізації, інтеграції й нівеляції багатьох сутнісних своєрідностей, будуть зростати потреби у взаємопізнанні, взаємозв'язку, взаємодії локальних і національних одиниць. У цьому контексті влучним є вислів Нобелівського лауреата Чеслава Мілоша, що «дружне змагання народів, із яких кожен, навіть найменший, потрібний, бо разом вони, ніби барви веселки...» [6, с. 237]. Отже, розглянуті вище явища і процеси переконують, що музейна культура є необхідним чинником удосконалення мистецької освіти, посилення культурної складової в змісті дошкільної й початкової освітніх ланок.

В Україні музейна педагогіка передбачає різні форми взаємодії освітніх установ із музеями, а також між учасниками культурно-освітнього процесу. Екскурсії, лекції, музейні навчальні уроки, конференції, семінари, наукові читання, презентації, творчі зустрічі, музейні майстер-класи, «Дні відкритих дверей», музейні квести, театралізовані дійства застосовують залежно від категорії відвідувачів, профілю й місії музею, мети й актуальних завдань, які реалізуються музейним чи освітнім закладом. Такі заходи орієнтовані «... на наочне пізнання людиною навколишнього світу, його предметів і явищ, процес ознайомлення з особливостями природи, історії, побуту, визначними пам'ятками міста, регіону чи країни» [12, с. 109]. Водночас безперечним і визначальним чинником є вікова категорія, а також рівень освіти і, навіть, місце проживання. Зокрема, для дорослих цікавими будуть такі форми організації музейної педагогіки, як «лекція, консультація, творча зустріч, презентація, концерт, вечір пам'яті, конференція, науковий колоквиум, тренінг, а для дитячої аудиторії – музейний урок, музейний квест, гурток,

студія, майстер-клас...» [3, с. 183]¹¹. Отже, своєрідність функціонування принципів і напрямів музейної педагогіки проявляється у всіх ланках освіти: від дошкільної – до університетської й післядипломної. Водночас рівень професійних компетентностей, вимоги до педагогічної майстерності фахівців є високо затребуваними, як у роботі з дошкільниками, так і зі студентами чи дипломованими фахівцями.

Варто зазначити, що музеєзнавство активно впроваджується в систему дошкілля, а тому знання психології дітей раннього віку та індивідуально-вікових особливостей їхніх батьків, аналіз соціокультурного середовища, вміння застосовувати адекватні технологічні й методичні інструменти й засоби, реалізація концепцій виховного характеру стають важливими складниками для удосконалення взаємодії в культурно-освітньому просторі.

До цього спонукає мета й низка завдань, які стоять перед музейною педагогікою, головним із яких вважаємо створення якісних умов на рівні дошкільної освіти для розвитку особистості шляхом розмаїтої й багатогранної діяльності музеїв. Ефективній взаємодії дошкільних установ із музеями сприяє розв'язання таких завдань: а) формування в дітей позитивного ставлення до культурно-історичної спадщини засобами музейної педагогіки; б) формування образу музею як зберігача предметів культурно-історичної спадщини; в) розвиток інтересу до експонатів музею; г) розширення й поглиблення знань дітей засобами музейної культури; д) залучення дошкільнят до формування і збереження музейних фондів; е) упровадження педагогічним колективом активних форм роботи; проведення культурно-освітньої роботи серед дітей, батьків, педагогів, громадськості; виховання української ідентичності тощо [7, с. 25].

Аналіз досвіду діяльності мережі дошкільних закладів в Україні показує розвиток позитивних тенденцій у галузі музейної педагогіки, які формуються завдяки впровадженню прогресивних педагогічних практик, наукових ідей, зокрема вітчизняних та європейських учених-педагогів, інтегрованих підходів щодо використання музеєзнавчих, педагогічних, психологічних, культурологічних знань.

Позитивно, що на рівні взаємодії музейної культури й дошкільної установи утверджується напрям пошуково-дослідницької діяльності. Незважаючи на особливості вікового, психологічного стану дошкільнят, така діяльність є суттєвим складником розвитку дитини, оскільки сприяє пробудженню інтересу дітей до культури в умовах музейного простору.

Безперечним теоретичним і практичним доробком багатьох педагогічних колективів дошкільних закладів стало вдумливе й системне застосування науково-педагогічної спадщини С. Русової, яка, хоча формально й не торкалася поняття «музейної педагогіки», однак її міркування є слушними й актуальними для сучасного періоду. Вони поглиблюють розуміння процесів оптимізації змісту, обсягів, ціннісних характеристик щодо входження дитини у світ музейної культури, освітньо-навчального простору. Педагог наголошувала: «Цікаве питання постає перед нами, коли ми вже упевнилися, що виховання потрібне: на що саме маємо звертати найпильнішу увагу – чи на тіло, чи на почуття, чи на розум?» [11, с. 41].

У цьому контексті підтримуємо думку вченої щодо важливості виховання дитини у двох напрямках. Пріоритетом першого є розум, інтелект, думка, мислення; другий напрям виховання передбачає акцентуацію розвитку волі, емоції, почуттів. У наш час виховання має здійснюватися цілісно в обох векторах, а музей, як жодна інша

¹¹Вербицька, П.В., 2017. Музей як комунікативний та освітній простір: навч. посіб. Львів: Вид. Львів. політехніки.

інституція, має унікальний потенціал, котрий суттєво впливає на розумово-почуттєвий розвиток особи.

Отже, потреба суспільства, сім'ї, школи, власне окремої особи зумовлює взаємодію з такими культурно-освітніми соціальними інституціями. Причому «окультурення», як результат взаємодії музейного середовища з відвідувачем, може відбуватися на будь-якому етапі еволюційного розвитку людини. Однак, виховувати особистість, на наше переконання, необхідно (і можливо) розпочинати з найбільш раннього віку, коли в дитини виявляються первинні психічні рефлекси, а емоції, психомоторика, враження ще не зазнали значних дефектів і деформацій. Саме в цей період, як зазначає Софія Русова «діти найбільш набираються вражень і треба цим враженням дати лад, збудити всі здібності й викликати самостійну думку, щоб обробити всі враження, задовольнити потребу активності й виховати добрі соціальні почуття. За цей період дитина пізнає більше, ніж може узнати за пізніші роки...» [11, с. 35]. Отже, сформована педагогічна концепція С. Русової торкається важливого аспекту навчально-виховного, пізнавального процесу, у який дитина мусить включатися з раннього, дошкільного віку.

Зазначене є предметним посилом щодо закономірності впровадження принципів музейної педагогіки в систему дошкільної освіти. Включення культурного, мистецького, етичного й естетичного контенту, що міститься в музейному просторі, є доцільним і має своє психо-педагогічне обґрунтування. Практичний досвід, набутий багатьма дошкільними установами України, засвідчує про достатньо високу ефективність виховного процесу, побудованого на співпраці і взаємодії з музеями, що створені і функціонують у самих освітніх закладах, так і поза їхніми межами.

Ця тенденція, спрямована на активізацію виховної роботи з дітьми дошкільного віку через музейну культуру, має універсальний характер і добру традицію, розпочавши свою історію з перших дитячих музеїв кінця ХІХ століття, відкритих у США. Практика культурно-освітньої взаємодії на рівні дошкільної галузі широко застосовується в сусідніх із нами країнах – Румунії, Польщі, Словаччині, Угорщині та ін. Контакт із культурою, історією, мистецтвом, пропонований у тих формах і тими засобами, які враховують вікові і психо-фізіологічні особливості дітей дошкільного віку, пришвидшує й посилює інтуїтивність дитячого відчуття, процес його трансформації в зацікавленість і вмотивованість. І чим доступніше, цікавіше презентується музейний предмет, експонат, експозиція, музейний педагог майстерніше як психолог, методист, музеєзнавець формує діалог і взаємодію з юними відвідувачами, суб'єкт-суб'єктність у ніші музейної педагогіки, тим більше шансів отримує музей бути «третім домом» для сім'ї та дітей.

Безперечно, впровадження музейної педагогіки в дошкільній системі містить у собі дуже багато складників соціального, психологічного, організаційно-педагогічного напрямів. Передусім, слід якісно вирішувати питання охоплення дітей дошкільного віку суспільним вихованням, яке наразі в Україні складає 56%. Інший важливий аспект – проблема доступності населення, зокрема дошкільнят, до закладів культури (музеїв). Недостатньою є суспільна увага до питання впровадження музейної педагогіки, зважаючи на позитивний зарубіжний досвід у цій галузі. Діти від природи дуже зацікавлені натури, а тому вони постійно потребують нових знань, вражень, захоплень. Тому масштабне суспільно значуще завдання сучасної дошкільної й початкової освіти – оптимально залучити в навчально-виховний процес понад 4 тис. музеїв, що підпорядковані Міністерству освіти й науки України, а також більшість галузевих, відомчих, комунальних, Національних, з-поміж яких більшість суто спрямовані на дитячу та юнацьку аудиторію.

Справді, необхідно створити або віднайти такі місця й музейні середовища, де дітям буде й цікаво, і пізнавально. Для ефективного впровадження в навчальний та виховний процес музейної педагогіки дуже важливим складником є правильно підібраний культурний інститут – музей, який наділений здатністю бути затребуваним для дітей та юнацтва. Наприклад, інтерактивний музей «Магніт» у м. Києві це перший в Україні освітньо-розважальний центр для дітей, створений для вивчення (в ігровій формі) законів науки і явищ навколишнього світу. Найголовніше в цій взаємодії – це активна участь дітей у науковому експерименті, а кожен експонат, музейний предмет, запропонований для розгляду, супроводжується пояснювальним текстом, діалогічним взаємозв'язком музеєзнавця, педагога та учня. У такому ж ключі проводять оглядові екскурсії, музейні уроки в Етнографічному музеї «Пирогово», Етнографічному музеї-парку «Українське село», де представлено шість історико-культурних регіонів України: Середню Наддніпрянщину, Поділ, Полісся, Слобожанщину, Південь і Карпати, «Хуторі Савки», Океанаріумі «Морська казка», Київському музеї залізничного транспорту, біля експозиції «Едемський сад» у Національному ботанічному саду ім. Гришка, у музеї метрополітену. Особливу увагою користуються науково пізнавальні форми роботи в Національному науково-природничому музеї Національної академії наук України, якому понад 100 років, де представлено понад 30 тисяч експонатів, які розповідають прожиття на Землі, еволюційні процеси, народи, що заселяли територію України в давнину, а також Київський планетарій, астрошкола, астростудія. Практика засвідчує, що емоційний вплив на дітей достатньо сильний. Адже тут встановлено апарат «Великий Цейс IV», що дозволяє побачити близько 7000 зірок Північної та Південної півкулі.

Для навчально-виховного, творчого процесу значущим є те, що в планетарії є астростудія (студія космічного малювання) для дітей від 4 до 11 років і астрономічна школа для дітей від 6 до 11 років. У планетарії проводяться уроки з астрономії, географії, природознавства, а наявність космічного кафе, ігрової зони, сферичного кінотеатру, в якому відбуваються демонстрації зоряного неба з показом сферичних фільмів, цифрових слайдів, відеофрагментів тощо, створюють творчу й діалогічну атмосферу в середовищі музейної культури.

Оригінальними формами й методами навчальної роботи, характеризується культурно-освітня взаємодія дошкільного закладу, школи й музею в музеях міста Львова (державний природознавчий, скла, інтерактивний музей «Таємна аптека», народної архітектури та побуту, «Арсенал», аптека-музей «Під чорним орлом», що є найдавнішою і єдиною в Україні та Європі діючою аптекою-музеєм); міста Харкова (музеї: природи, залізниці, наукових відкриттів, ляльок, історичний, літературний, морський, планетарій, Будинок вчених, у якому функціонують наукові клуби для дітей та дорослих); міста Одеси (музеї: цікавої науки, палеонтологічний, воскових фігур, футболу, «музей якорів», «Одеська обсерваторія», геолого-мінералогічний, «Одеська кіностудія», сучасного мистецтва, морського флоту, історико-краєзнавчий, рідкісної Книги, художній, літературний, нумізматичний, археологічний «Степова Україна») та багатьох інших міст України.

Для ефективною взаємодії дошкільного закладу (школи) з музейним середовищем важливим є створення моделі оптимальної комунікації музею з користувачами для кожного конкретного випадку, що є одним із найбільш важливих питань музейної педагогіки. Статус музею, його інтелектуальні та змістові можливості, «якість» відвідувачів зумовлюють рівень прецизійності. Залежно від специфіки й умов музейного середовища, формується ступінь науковості, доступності, докладності, виховного впливу, мотиваційності дитини (учня). У зв'язку з цим необхідно дотримуватися важливого й присутнього підходу, коли музейна комунікація, тобто «розмова», «діалог»,

«висловлювання» мусять бути адекватними інтересам, рівню й можливостям споживачів (реципієнтів). «Ножиці» (невідповідність) між двома взаємозалежними і взаємопов'язаними суб'єктами в процесі взаємодії призводять до унеможливлення досягнення мети. Навіть високий рівень фаховості щодо знання конкретного предмету, проблеми чи явища не можуть гарантувати успіх сприйняття культурних явищ. Не завжди надмірно «інтелектуалізована» інформація і «промова» спеціаліста здатна бути «почутою» дитиною. Справа полягає не в тому, щоб ігнорувати принципи науковості, об'єктивності, а в необхідності врахування фізіологічних, вікових, психологічних, інтелектуальних, соціальних характеристик відвідувачів. Тобто, мова йде про дотримання наріжного педагогічного принципу *доступності*, згідно з яким «навчання будується з урахуванням рівня підготовки учня, їхніх вікових та індивідуальних особливостей [4, с. 141]. Відповідно до цього принципу необхідно розробляти музейно-педагогічні програми, підручники й застосовувати методи навчання.

Музеальність здатна запрацювати, якщо враховуватимуться головні педагогічні принципи й під час комунікації. Під час зустрічей і діалогів із дітьми, молодшими школярами, які не мають належного життєвого досвіду важливим є налагодження суб'єкт-суб'єктної взаємодії. Адже «комунікація – це передача інформації за допомогою знаків чи систем усіх видів, що потребує адресанта...» [2, с. 561] і не має сприйматися як звичайне транслювання інформації. Ефект комунікації залежить від характеру, стилю, методу взаємодії між двома (як мінімум) суб'єктами – промовцем і реципієнтом. Отже, як на рівні загальної, так і музейної педагогіки необхідна співпраця, співробітництво. Це є загальним дидактичним і методичним правилом, що стосується всіх категорій освітнього процесу. Продуктивної дії, зацікавленої позиції, майстерності в сприйнятті чи передачі знаннєвої інформації лише з одного боку завжди буде недостатньо. Необхідно створити атмосферу суб'єкт-суб'єктності в процесі пізнання, учіння, виховання, просвітництва.

У свій час відомий український учений-педагог І. Зязюн, обґрунтовуючи шляхи й засоби для досягнення науково-педагогічного і виховного результату, писав, що «для мотивації пізнавального процесу і формування світогляду слід спонукати перехід освіти в самоосвіту, учіння в самоучіння, виховання в самовиховання... Саме тому майстерність педагога (музейного – авт.) зумовлюється трьома складниками: теорією, технікою й методами роботи над матеріалом, його організацією і впровадженням у дію» [9, с. 113]. Без знання «матеріалу», під чим слід розуміти як музейну культуру, так і людей – відвідувачів музею, неможливо формувати атмосферу співробітництва, суб'єкт-суб'єктності процесу, педагогічну взаємодію. Вплив має здійснюватися через співпрацю, зважаючи на важливість, актуальність музейного матеріалу, а також на методи і форми «спілкування» між музеєзнавцем-педагогом та відвідувачем. Педагог уподібнюється актору, що мусить ретельно зважати на ряд критеріїв, якими варто послуговуватися, працюючи з людьми.

Отже, необхідно дотримуватися, як вважають відомі європейські музеологи, принаймні *чотирьох складових* під час взаємодії сторін: «кількість (настільки інформативно, наскільки цього потребують); якість (правдивість); елегантність (лише те, що важливо для комунікації); манера висловлювання (бути виразним)» [9]. Коли, з одного боку, знаходиться глибинний пласт музейної культури, а з іншого, – дошкільник, школяр із жагою до пізнання, дослідження, а то й без умотивованого бажання, це зумовлює високі вимоги до педагога, музеєзнавця. Навіть їхні природні здібності й задатки не гарантують успіху. Для цього потрібна праця, самовдосконалення, що робитиме його майстром, бо лише він здатен розбудити думку, переконати, захопити, викликати естетичні й етичні, громадянські почуття.

Педагогічні цілі часто реалізуються через виконавську мистецьку дію, як професійну комбінацію багатьох творчих якостей вчителя, щоби впливати на почуття, думку й дух Людини. І тому логічними є порівняння акторського й педагогічного професійного мистецтва. В. Немирович-Данченко писав: «Мистецтво актора складне до надзвичайності, і дані, за допомогою яких актор оволодіває глядачами, різнобічні: заразливість, особиста чарівність, правильність інтуїції, дикція, пластичність, краса жесту, здатність до характерності, праця, любов до справи, смак тощо?» [8, с. 355]. Для навченості, вихованості, майстерності педагога не може бути дрібниць, другорядних речей, оскільки педагогічна культура з цілої гами якісних і необхідних характеристик. Варто усвідомити, що успішна «передача» суспільству музейної культури може здійснюватися лише високою педагогічною культурою.

Спираючись на засадничі положення педагогічної класики, слід виокремити важливі аспекти якостей музейного педагога, необхідні для ефективної взаємодії. Неодмінним правилом поведінкової норми є те, що педагог, незважаючи на природні задатки, змушений безперервно себе удосконалювати в різних ракурсах професійної дії. Для цього суттєвим елементом індивідуальної характеристики має стати не тільки працездатність, але й морально-етична вихованість, внутрішня та зовнішня «охайність», «культурність», що значно посилюють взаємодію суб'єктів.

У зв'язку з цим критеріальність в оцінках професійної здатності й педагогічної майстерності має бути розширена. Комунікація музейного педагога із метою впливу на суб'єкта культурно-освітнього середовища передбачає багатокомпонентність діяльності, що конкретизується цілісністю дій (інтелектуально-пізнавальних, психологічних, морально-етичних, методично-технологічних, естетичних, світоглядних). Сумісність педагога і вихованця вибудовується саме на подібних якостях, впливаючи на дошкільника, учня, студента морально, естетично, інтелектуально, духовно. Водночас, необхідно під час комунікації володіти доброю енергетикою, доброзичливістю, творчим самопочуванням, природністю й щирістю. Також на оцінювання сутності явища, об'єкту, факту корінним чином впливає суспільна затребуваність, «колективний настрій». Природна суб'єктивність у ставленні до музеалій визначається: а) якісною характеристикою музейного предмета; б) рівнем підготовленості музеєзнавця (педагога); в) індивідуального стану відвідувача; г) суспільними потребами, викликами часу тощо. Фахівці стверджують, що «один і той самий предмет може бути по-різному семантично описаний не лише залежно від настрою індивіда, який його оглядає, але й залежно від суспільства, яке його використовує, та його колективних думок» [2, с.180]. Справді, інтерпретувальне експонування автентичних (і не тільки) об'єктів як одного з головних напрямів комунікації, значною мірою обумовлюється конкретним суспільно-політичним укладом, завданнями й цілями того суспільного середовища, яке створило та супроводжує функціонування музею. Визначивши світоглядну, ідеологічну, знанневу парадигму, забезпечивши через музей відбір, облік, зберігання, суспільство (держава) мають забезпечити доступ до культурних вартостей, законсервовану інформацію зробити публічною і відкритою.

Комунікація, як засвідчує практика, може бути або екологічною, тобто успішною, або неекологічною (неуспішною), конфліктною, деструктивною. Музейний педагог має володіти багатьма якісними характеристиками і сторонами комунікації, а саме: а) комунікативною, коли здійснюється обмін інформацією між тими, хто спілкується; б) інтерактивною, коли відбувається організація взаємодії між індивідами; в) перцептивною, коли забезпечується процес міжсуб'єктного сприйняття й пізнання, спілкуванню і встановлення атмосфери взаєморозуміння.

Проте для досягнення оптимальної комунікації необхідно забезпечити якість ще одного дуже важливого складника – музейної експозиції. Найперше, у музейному зібранні (фондах) повинен знаходитися такий ресурс культурних цінностей, музеалій, на основі якого можливо komponувати різнопланові й різнотематичні експозиції. Адже сенс існування, функціонування цього соціального інституту полягає в його здатності експонувати наявні об'єкти, доводячи, що вони обумовлені суспільними чи індивідуальними інтересами. Тому з-поміж музейних субдисциплін, експозиція є домінуючим елементом діяльності, функціональної взаємодії. Цей виражальний засіб на тлі різнорідних допоміжних музейних форм поширення знань, інформації, вартісних елементів є найбільш значущим, безальтернативним у контексті досягнення освітнього, виховного результату. Музейна експозиція є домінуючим чинником у системі комунікаційного процесу. Від того, настільки якісно вибудована експозиція, здійснюється відповідно принципів педагогічної майстерності її презентація для публічного показу, залежить формування свідомості особистості як мотиваційна основа дії, становлення й утвердження системи цінностей, отримання нових знань, виховання громадянської позиції. Якщо головною місією музею як соціальної та культурної інституції є розвиток Людини, суспільства, держави відповідно встановлених цінностей, то музейна педагогіка – оптимальний засіб (інструмент) для цього поступу через контакт і взаємодію з музейним середовищем, музейними експозитами. Як педагогічна дисципліна вона охоплює широкий спектр виховання – інтелектуальне, гуманістичне, духовне, етичне, естетичне, громадянське, екологічне.

Результативність дії музейної педагогіки в дошкільному, шкільному чи музейному середовищі підвищується, по-перше, за умови оптимально сформованої експозиції, сутність якої засвідчує про розуміння актуальності тих чи інших проблем і завдань; по-друге, за умови належного рівня підготовленості в широкому контексті музейних працівників (педагогів); по-третє, необхідна наявність певного потенціалу культурно-історичних цінностей конкретного музейного фонду – основи експозиційної будови. Такі експозиції, відображаючи поклики часу, суспільні запити й потреби, кориговані і трансформовані здібним музейним педагогом здатні «розмовляти» з відвідувачами (учнями) зазначені форми діяльності (взаємодії) зможуть забезпечувати якісний результат у тому випадку, коли екскурсовод-музейник, учитель зуміють викликати в конкретній аудиторії, відвідувачів інтерес та вмотивовану зацікавленість, формуючи суб'єкт-суб'єктні відносини в процесі вивчення й пізнання явища, факту, тенденції.

Отже, з огляду на вищезазначене, в цьому контексті необхідно виокремити надзвичайно важливий чинник музейної педагогіки – педагогічну майстерність. Водночас, слід зважити на значущість цієї якісної характеристики як для працівника культурного закладу (музею), так і для освітнього (дитсадок, школа, коледж, гімназія, університет тощо). У музейній педагогіці наявність феномену «педагогічна майстерність» є головною ознакою того, що комунікація, діалог із відвідувачами можуть відбуватися продуктивно. Комунікативна функція стає збідненою, малоефективною, якщо в конкретній навчально-виховній ситуації вихователь, педагог, екскурсовод не володіють майстерністю використання методів і засобів педагогічної взаємодії.

Найґрунтовніші й найсистемніші знання потребують від педагога вмілого рефлексування ними. Оскільки навіть володіння технологіями ще не творить майстра. Щоби ним стати потрібно володіти особистісною професійною неповторністю, мати власний стиль діяльності, концептуальне професійне мислення й бачення світу. Висока майстерність є необхідною умовою в процесі передачі суб'єкту знань, ціннісних ставлень, що містяться в духовній та матеріальній культурі (національній, загальнолюдській). Тому

до якісного показника «вченості» фахівці сфери музейної педагогіки обов'язково додають «методичність» знань працівника, що творить у музейному середовищі. Критеріальність його оцінок полягає в знаннях, позиціях, вміннях, ставленнях до «когось», «чогось». Особистість того, хто здійснює комунікацію з «іншими» в культурно-освітньому (музейному) просторі оцінюється з погляду інтелекту і професійних компетентностей, технологічно-методичних умінь, психологічного рівня готовності з яскраво вираженою «Я»-позитивною концепцією. Отже, сутність педагогічної майстерності опирається на інтелектуальну, психо-педагогічну, методично-технологічну і, обов'язково, громадянську складові. Проте, не менш важливою функцією позитивної психологічної налаштованості музейного педагога є його внутрішня затребуваність до саморозвитку, опанування нових знань, спонукаючи також до пошуку більш оптимальних форм, методів, засобів, технологій у культурно-освітньому просторі музею. Чим вищим є рівень культури суб'єктів, тим досконалішим є раціонально-емоційне сприйняття світу. Оскільки дошкільна освіта спрямована на «забезпечення всебічного розвитку дитини дошкільного віку відповідно до її задатків, нахилів, здібностей, індивідуальних, психічних та фізичних особливостей, культурних потреб» [5], то це потребуватиме розширення освітнього простору, залучення нових соціокультурних інститутів до навчально-виховної діяльності, удосконалення педагогічних технологій, активного впровадження музейної педагогіки, тісної взаємодії освітніх установ (дошкільної установи, школи) з музейними закладами.

5. ВИСНОВКИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ ДОСЛІДЖЕНЬ / CONCLUSIONS AND PROSPECTS FOR FURTHER RESEARCH

Отже, модернізація освіти, починаючи з дошкільця, початкової школи, вимагає суттєвих змін змісту навчально-виховного процесу, визначеного базовими національними та європейськими законодавчими й нормативними документами (Закони «Про дошкільну освіту», «Про освіту»; державний стандарт початкової освіти; концепція «Нова українська школа»; Державна національна програма «Освіта. Україна XXI століття» тощо). Взаємодія культурних (музейних) закладів і освітніх має базуватися передовсім на гносеологічних і аксіологічних принципах. Стрижневою умовою для організації просвітницької, навчально-виховної, пошуково-дослідницької діяльності музею й освітнього закладу визначаємо майстерність педагога, особливості якої (за змістом, формою й методами) визначаються як видом чи профілем музею, контингентом та інтересами відвідувачів, так і суспільними запитами. Саме сув'язь таких якісних характеристик педагога-музейника, вихователя забезпечує можливість успішно «здійснювати рефлексивне керівництво розвитком дітей. У зв'язку з цим перспективним вбачаємо дослідження щодо визначення підходів до удосконалення, відповідно вимог часу, змісту педагогічної освіти й системи національного виховання на основі посилення культурологічного контенту, що сприятиме модернізації системи підготовки й перепідготовки педагогічних кадрів, музеєзнавців, зважаючи на глобальні процеси «окультурення» освіти.

6. СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ТРАНСЛІТЕРАЦІЯ / REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Dignity», 2008. Available at: <<https://www.coe.int/t/dg4/intercultural>> [Accessed 24 March 2020].
2. Вайдахер, Ф., 2005. *Загальна музеологія: посібник* / перекл. з нім. В. Лозинський, О. Лянг, Х. Назаркевич. Львів: «Літопис», 630 с.
3. Вербицька, П. В. та Пасічник, Р. Е., 2017. *Музей як комунікативний та освітній простір*: навч. посіб. Львів: Вид-во Львів. Політехніки, 232 с.

4. Гончаренко, С. У., 2011. *Український педагогічний енциклопедичний словник*. вид. друге. Рівне: Волинські обереги, 552 с.
5. Закон України «Про дошкільну освіту», 2001 [online]. Доступно: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>> [Дата звернення: 10 Березня 2020].
6. Мілош, Ч. 2015. *Земля Ульро*: Есе/пер. з пол. Н. Сидяченко. Київ: Юніверс, 247 с.
7. Музей у дошкільному навчальному закладі, 2011. Київ: «Шкільний світ», 127 с.
8. Немирович-Данченко, В., 1953. *Статті. Речі. Бесіди. Письма*. Москва: Гос. издат. худож. лит., 600 с.
9. Педагогічна майстерність, 1997 / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. Київ: Вища шк., 349 с.
10. Рекомендація Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18 грудня 2006 року [online]. Доступно: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975 [Дата звернення 12 Лютого 2020].
11. Русова, С., 1996. *Дошкільне виховання*. Вибр. пед. твори. Київ: «Освіта», 162 с.
12. *Фахова практика вчителя-словесника: навчальний посібник*, 2011/ О. М. Семенов, Л. О. Базиль, Т. І. Дятленко. Луганськ: «Ноулідж», 496 с.
13. Філіпчук, Н., 2018. Музейна педагогіка і виховання нації. *Молодий вчений*, 3 (55), с. 137–142.

THEORETICAL ASPECTS OF THE APPLICATION OF MUSEUM PEDAGOGY IN PRESCHOOL EDUCATION

Nataliia Filipchuk,

Candidate of Pedagogical Sciences,
Senior Researcher, Leading Researcher of
the Department of Pedagogical Education Content and Technology
Ivan Zyaziun Pedagogical Education and
Adult Education Institute of the
Ukraine National Academy of Pedagogical Sciences (Kyiv, Ukraine)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-1023-923X>
natalia.filipchuk2610@gmail.com

Abstract. Based on the analysis of scientific literature, the foreign experience of the implementation of the cultural paradigm in education has been analyzed and it is revealed that the politics of developed European countries, notably Romania, Poland, Hungary, Sweden, etc., is of particular importance to culture and art. In this regard, the systematic entry of museum culture into the common European educational space is updated for the pupils of key competences, and the content of the educational pedagogics is taken into account in the content of the curricula. The main factors that determine the effectiveness of the introduction of museum pedagogy in the educational environment are: age, as well as the level of education and, even, the place of residence of visitors, in-depth knowledge of the psychology of young children and adults, awareness of situations of socio-cultural environment, the ability of the teacher to apply technological and methodical tools and means, the realization of educational concepts is justified by an important component for improving interaction in the cultural and educational space.

The theoretical aspects of museum pedagogy in the context of its introduction into pre-school education for the efficient development of key competences in learners are substantiated. The specific issues of implementation of cultural values into the content of pre-school education are addressed. The ways of improvement of art education in

secondary schools as an implementation mechanism of cultural paradigm in education is considered.

Keywords: museum pedagogy; preschool education; museum culture; museum teacher; museum.

REFERENCES (TRANSLITERATED)

1. White Paper on Intercultural Dialogue «Living Together As Equals in Dignity», 2008. Available at: <<https://www.coe.int/t/dg4/intercultural>> [Accessed 24 March 2020].
2. Vaidakher, F., 2005. *Zahalna muzeolohiia: posibnyk / perekl. z nim. V. Lozynskyyi, O. Lianh, Kh. Nazarkevych. Lviv: «Litopys», 630 s.*
3. Verbytska, P. V. ta Pasichnyk, R. E., 2017. *Muzei yak komunikatyvnyi ta osvittii prostir: navch. posib. Lviv: Vyd-vo Lviv. Politekhniky, 232 s.*
4. Honcharenko, S. U., 2011. *Ukrainskyi pedahohichnyi entsyklopedychnyi slovnyk. vyd. druhe. Rivne: Volynski oberehy, 552 s.*
5. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu», 2001 [online]. Dostupno: <<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14>> [Data zvernennia: 10 Bereznia 2020].
6. Milosh, Ch. 2015. *Zemlia Ulro: Ese / per. z pol. N. Sydiachenko. Kyiv: Yunivers, 247 s.*
7. *Muzei u doshkilnomu navchalnomu zakladi, 2011. Kyiv: «Shkilnyi svit», 127 s.*
8. Nemyrovych-Danchenko, V., 1953. *Staty. Rechy. Besedy. Pysma. Moskva: Hos. yzdat. khudozh. lyt., 600 s.*
9. *Pedahohichna maisternist, 1997 / I. A. Ziaziun, L. V. Kramushchenko, I. F. Kryvonos ta in.; Za red. I. A. Ziaziuna. Kyiv: Vyshcha shk., 349 s.*
10. *Rekomendatsiia Yevropeiskoho Parlamentu ta Rady (IeS) «Pro osnovni kompetentsii dlia navchannia protiahom usoho zhyttia» vid 18 hrudnia 2006 roku [online]. [Data zvernennia http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_975] [Data zvernennia 12 Liutoho 2020].*
11. Rusova, S., 1996. *Doshkilne vykhovannia. Vybr. ped. tvory. Kyiv: «Osvita», 162 s.*
12. *Fakhova praktyka vchytelia-slovesnyka: navchalnyi posibnyk, 2011/ O. M. Semenoh, L. O. Bazyl, T. I. Diatlenko. Luhansk: «Noulidzh», 496 s.*
13. Filipchuk, N., 2018. *Muzeina pedahohika i vykhovannia natsii. Molodyi vchenyi, 3 (55), s. 137–142.*

DOI: <https://doi.org/10.32626/2309-9763.2020-28-175-190>
УДК 378:355:340.134 (477) “199”

Шайдюк Станіслав Вікторович,
аспірант Інституту педагогіки НАПН України
Київ, Україна
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-9254-3771>
sv.shaidiuk@ukr.net

РОЗБУДОВА ВИЩОЇ ВІЙСЬКОВОЇ ОСВІТИ В НЕЗАЛЕЖНІЙ УКРАЇНІ (2000 – 2013 РР.): ЗАКОНОДАВЧА БАЗА

Анотація. У статті висвітлено трансформаційні процеси у вищій військовій освіті незалежної України, що припали на перше десятиліття XXI ст. Проаналізовано основні нормативно-правові акти (закони, постанови, накази), прийняті в зазначений період щодо реформування військової освіти, узагальнено зміни, що